

Píše Manfred Weinberg

(E*forum, 31. 03. 2014)

Ještě jednou k *Pražskému kruhu* Maxe Broda

Nové vydání *Vybraných spisů* (Ausgewählte Werke) Maxe Broda, o kterém v této rubrice (viz [echo z 3. 2. 2014](#)) psal Michal Topor, je naplánováno na deset svazků; na internetových stránkách vydavatelství Wallstein je dosud ohlášeno konkrétně ale jen šest, z čehož pět je věnováno Brodově beletristické tvorbě a pouze jeden svazek shrnuje literární a umělecké kritiky. O autorovi se tam dočteme: „Max Brod (1884–1968) byl v době před a po první světové válce významným představitelem pražské německy psané literatury, dnes je známý především jako vydavatel díla Franze Kafky“. V jednom z dalších [ech](#) Eva Jelínková s politováním poukázala na absenci „nové komplexní monografie představující literární život v celém prostoru Čech, Moravy a Slezska“ (což je nedostatek, který mimochodem zmírní příručka k německy psané literatuře z českých zemí, která do jara 2016 vyjde v nakladatelství Metzler). Můžeme to ještě vyostřit: Ani pro fenomén „pražské německé literatury“, známý (na rozdíl od literatury „celé“ české kulturní oblasti) i germanistice v německy mluvících zemích a širší veřejnosti, neexistuje aktuální zpracování odpovídající nejnovějšímu stavu bádání. To ovšem souvisí také s tím, že je i přes všeobecnou známost tohoto pojmu poměrně nejasné, co se jím má vlastně označovat.

Georg Escher upozornil na to, že mezi lety 1896 až 1914 se „v českých i německy psaných literárních kritikách často objevují výrazy jako ‚pražský spisovatel‘, ‚pražský román‘, ‚německý spisovatel/román z Prahy‘, ‚německá literatura Prahy‘“ („In Prag gibt es keine deutsche Literatur“. Überlegungen zu Geschichte und Implikationen des Begriffs Prager deutsche Literatur“, in: Peter Becher, Anna Knechtel /eds./: *Praha-Prag 1900–1945. Literaturstadt zweier Sprachen*, Passau 2010, s. 197–211, zde: s. 201). V němčině je u těchto formulací ovšem nápadná absence určitého členu; o jeho užití na tento fenomén se zasloužila až konference o pražské německé literatuře, tedy o „die Prager deutsche Literatur“ pod názvem *Weltfreunde*, která se uskutečnila v roce 1965 v Liblicích. Krátce na to vyšla kniha Maxe Broda *Der Prager Kreis* (Pražský kruh, 1966, česky 1993). Esej *Die Dichtung der Prager Schule* (Literární tvorba pražské školy) pak H. G. Adler v roce 1976 spektrum různých „verzí“ pojmu uzavřel (nové vydání: Wuppertal 2010, česky Brno 2003). Zatímco se pojem „pražská škola“ neprosadil, pojmy „pražská německá literatura“ a „Pražský kruh“ dnes existují vedle sebe (i když, jak si ukážeme, neprávem).

Určující okolností konání konference *Weltfreunde*, na kterou se ve výzkumu o pražské německé literatuře později zapomnělo, byl tehdy vládnoucí komunismus, kvůli čemuž

bylo zapotřebí hovory o měšťáckých autorech podezřelých z dekadence nejdříve ospravedlnit. Chybějící třídní hledisko se kompenzovalo tak, že autoři byli prezentováni jako ztělesnění humanistického postoje a jejich literatura jako absolutní výjimka. Etablování této „literatury světového zájmu“, jak ji označil iniciátor konference Eduard Goldstücker (*Die Prager deutsche Literatur als historisches Phänomen*, in: *týž /ed./, Weltfreunde. Konferenz über die Prager deutsche Literatur*, Berlin, Neuwied 1967, s. 21–45, zde s. 30), se podařilo ale jen ve znamení světově právě proslavených autorů Rilka, Werfela, Kafky (což bylo, pokud jde o obsáhlejší „zúčtování“ s Prahou, u prvních dvou značně problematické). Podle Goldstückera proto vlastní pražská německá literatura začíná až rokem 1894, s vydáním první Rilkovy sbírky, což přinejmenším „zatemňuje“ veškeré existující návaznosti a vztahy sahající zpátky do 19. století. Goldstücker navíc proti sobě staví tuto humanistickou, antišovinistickou pražskou literaturu a domněle veskrze nacionalistickou, dokonce pefašistickou sudetoněmeckou literaturu. Nadto „podepisuje“ názor Pavla Eisnera, že pražská německá literatura „byla vytvořena v nepřirozeném, izolovaném prostředí, v odloučenosti od zdravého lidového zázemí, a že lidé, kteří je tvořili, žili na tomto pražském německém ostrůvku jakoby v [...] trojím ghettu: německém, židovsko-německém a měšťáckém“ (cit. dle přetisku české verze textu, E. G.: *O Franzu Kafkovi z pražské perspektivy* 1963, in: *Z dějin českého myšlení o literatuře 3 (1958–1969). Antologie k Dějinám české literatury 1945–1990*, Praha 2003, s. 71–86, zde s. 78). Tyto teze byly vysloveny v období komunismu; vlastní skandál tedy spočívá daleko spíše v tom, že germanistika v německy mluvících zemích jednoduše převzala toto pojetí, a ani po odbourání ideologických překážek v roce 1989 nepodrobila tento model přezkoumání.

Jak odlišně definoval tento fenomén Max Brod, dokazuje už jen pohled na členění jeho knihy (dále cituji podle českého vydání: Praha, Akropolis 1993). Její první kapitola nese název „Sál předků. Pokus o historické zařazení“ (s. 15n; zde najdeme například pojednání o Marii von Ebner-Eschenbachové a o Charlesi Sealsfieldovi), následují poznámky k „třetí generaci před „užším Pražským kruhem““ (s. 37n, pojednání mimo jiné o Alfredu Klaarovi, Fritzi Mauthnerovi a Auguste Hauschnerové) a k „oběma pologeneracím předcházejícím dobu „užšího Pražského kruhu““ (s. 67n; tím je myšlena generace okolo uměleckého spolku Concordia a tzv. generace Jara, pojmenovaná podle letáků nadepsaných Frühling, resp. Mladá Praha); teprve na to navazuje kapitola o „užším kruhu“ (s. 83n; tedy „přátelském svazku“ mezi „Franzem Kafkou, Felixem Weltschem, Oskarem Baumem“ a Maxem Brodem, ke kterému se po Kafkově smrti přidružil ještě Ludwig Winder /s. 39/ a platí pro dobu „asi od roku 1904 do 1939“ /s. 41/), na kterou navazují úvahy o „širším kruhu a jeho vyzařování“ (s. 135n).

„Užší Pražský kruh“ se takto jeví jako diachronní cílový bod i jako synchronní centrum (vývoje) literatury v Praze, ale – a to se zřídka kdy zmiňuje – je mu věnována jen třetina výkladu; zbývající dvě třetiny připadají na dobu předcházející a okruh současníků. To tedy znamená: O nějaké přísně vymezující singularizaci tohoto fenoménu nemůže být u Broda řeč! Brod také nepovažuje za svůj úkol „připojit k dějinám literatury sudetských Němců další práci podobného typu“; někteří z těchto sudetoněmeckých autorů „(jako

Mühlberger, Dietzschmidt, Walter Seidl aj.)“ ovšem udržovali kontakt s Pražským kruhem, ale i jinak, píše Brod, byli mezi těmito autory „vynikající lyrikové“ a „dobří vypravěči“ (s. 63). To je něco zcela jiného než hierarchizující separování pražské německé a sudetoněmecké literatury. To samé platí i pro tezi o „trojím ghettu“, kterou Brod „rozhodně odmítá“, jelikož „Pražský kruh líčí jako nepřirozeně izolované, jakoby zdí ‚trojího ghettu‘ od světa oddělené seskupení. Tato teorie je zcela nepodložená a věcně nesprávná, dokonce zavádějící“ (s. 40n). Sám Brod píše: „S Čechy jsme udržovali dobré sousedské vztahy a české básníky jsme milovali; [...]. Všichni jsme plně ovládali češtinu, která nám neznamenalala méně než němčina“ (s. 163).

Brod tedy ve svém *Pražském kruhu*, který Peter Demetz v doslovu k druhému německému vydání precizně označuje jako „prožité literární dějiny, ne neosobní kroniku“ (Frankfurt a. M. 1979, s. 244), vykresluje z minulosti povstalou a ve své současnosti rozmanitě propojenou pražskou německou literaturu a celkově vzato tím vytváří zřetelný pandán k obrazu Goldstückerovu. Pokud je někdo přesvědčen, že musí nadále používat liblický pojem, protože se používá běžně (a že do tohoto modelu může integrovat řeč o „Pražském kruhu“), mělo by mu být přinejmenším jasné, že se jedná o modely, které se navzájem vylučují a z nichž je Brodův model, čímž se dostáváme k prvnímu závěru, mnohem více v souladu s výsledky aktuálního historického bádání. Ukazuje to i (jakkoli dvojznačný) titul *Geteilte Kulturen* (Rozdělené/sdílené kultury), jímž svou podnětnou dizertaci o dějinách česko-židovsko-německých vztahů v Praze (1918–1938) opatřila Ines Koeltzsch (Mnichov 2012).

Že se nicméně Brodův výklad nedá jednoduše vcelku převzít do aktuálního zpracování německy psané literatury v Praze byt i jen prvních desetiletí 20. století, souvisí na druhé straně s jeho jednostranným obrazem Franze Kafky a s tím, že propaguje ‚jinou‘ jednotu této literatury. O Kafkovi se dočteme: „Lidský univerzální, humanisticky orientovaný sionismus nabízí klíč k mnoha (ne snad všem) stránkám Kafkovy svébytnosti.“ (s. 96); jiné přístupy ke Kafkovu dílu považuje Brod za „bizarní chybné výklady“ (s. 91) nebo „klaunský pohled dnešních kafkologů“ (tamtéž). Kromě toho je Kafka veleben jako „velký realista“ (s. 102) – a tato diagnóza se hned zevšeobecňuje na celý užší Pražský kruh: všichni byli „adepti *absolutního nebo transcendentálního realismu*“ (s. 161); později čteme ještě o „humánním realismu“ (s. 179). Jestliže Brod zpočátku (srov. s. 16) ospravedlňoval volbu pojmů tím, že označení „Pražský kruh“ je „volnější, kolísavější a rozostřenější“ než „pražská škola“, pak se nakonec sám pokouší zavést striktní jednotnost, s níž už se dnes nelze ztotožnit.

To ale neplatí pro podstatu jeho modelování pražské německé literatury. Nový výzkum tohoto fenoménu, jak se připravuje v plánovaném Výzkumném centru česko-německé literatury Kurta Krolopa na Karlově univerzitě v Praze (k programu jeho činnosti blíže in: *brücken*, N. F., 20 [2012], s. 169–185; srov. též závěr *echa* z 19. 6. 2013), se na Brodovu „svědeckou výpověď“ může rozhodně odvolávat; i proto je velice potřebné nové vydání *Pražského kruhu*.

Jörg Krappmann si ve svém *echu* postěžoval, že nejnovější dějiny rakouské literatury

jen v omezené míře zahrnují literaturu z Čech a Moravy, čímž „výzkumu inter- a intrakulturních souvislostí v kulturní oblasti Čechy a Morava“ prokazují „medvědí službu.“ Nenechme se ale odradit problémy literární historiografie tohoto dnes malého národa. Mé zkušenosti s prezentací nového pohledu na německy psanou literaturu z českých zemí na univerzitních ústavech germanistiky v německy mluvících zemích mne naplňují optimismem: záleží pouze na představitelích germanistiky v Česku a na jejich připravenosti přiblížit tento fenomén svým kolegům ve „výšinách“ teoretických a metodologických diskusí a přesvědčit je tak (stejně jako širokou veřejnost) o významu tohoto tématu; z toho může v mnohém ohledu profitovat i nové, adekvátnější pojetí „pražské německé literatury“.

Překlad Miloslav Man

www.ipsl.cz